

KUR'AN'DA SOSYAL İŞLEV AÇISINDAN ZEKÂT*

*Halit BOZ***

ÖZET

Bu çalışmada, Kur'an'da; varlık âleminde canlılar arasında sosyal yaşamın sükûneti ve devamlılığının sağlanması için mali ibadet olarak konulan ve insanın mali sorumluluklarını ifade eden ve İslam'ın temel şartlarından zekâtın semantik alanı incelenecektir. Yine İslam'dan önce bu kavramın temel anlam alanı ve Kur'an'da kazandığı izafi kavramsal çerçevesi üzerinde durulacaktır. Ayrıca çağımızda fakirlik probleminin nerdeyse bütün ülkelerin sorunu olduğu bilinmektedir. Dünya genelinde bütün çabalara rağmen bu sorun azalmamakta aksine gün geçtikçe daha da çoğalmaktadır. Sonuçta bu durum, insanlığı endişeye sevk etmekte ve yeni arayışlara yönelmektedir. Bu arayışlar içerisinde bu makalede sunulan, insanlığa ve dünyaya hâkim olan küresel güçlere, yukarıda kısaca değinilen sorunların çözümünde zekâtın bir iksir olduğunun ispatına yönelik bir değerlendirme yapılacaktır.

Yapılacak değerlendirme neticesinde, Yüce Allah tarafından zenginler üzerine mali bir sorumluluk olarak konulan zekâtın amacı, Etnik, dini ve siyasi farklılıkları mutlaklaştıran modern çağın ayrıştırıcı ruhuna ve içinde yaşadığımız dünyayı derin insani krizlere sevk eden sistemlere karşılık, m u h t a ç insanların yaşadığı toplumlarda ömürleri boyunca gerek kendisinin gerekse sorumlu olduğu aile fertlerinin ihtiyaç duydukları bütün gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamaktır. Böylesi önemli bir sosyal işlevi olan zekâtın, kuşkusuz belli kaide ve sistematik alt yapısı vardır. Keza zekât, bütün detaylarıyla açıklanmış ve İslam'ın birçok mali mevzuları içerisinde tek başına uygulanması halinde dahi toplumların kronikleşmiş mali problemlerini çözebileceğine dair tespitler, bu makalede yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler, Kur'an, Sosyal Yardımlaşma, Zekât, Vermek

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fak. El-meil: hal6868@mynet.com

ZAKAT IN THE QUR'AN IN TERMS OF SOCIAL FUNCTION

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the Qur'an; presence in the living realm of social life in order to ensure continuity of calm and put the financial responsibility of the financial and human worship and expressing the semantic field of Islamic charity with the essential requirements will be examined. Again, it will focus on the basic meaning of the Qur'an and won the relative conceptual framework of this concept before Islam. In addition, almost the poverty problem in our age it is known that the problem of the whole country. Despite all efforts to decrease this problem in the world is also growing day by day are unlike. The result in this case, the apprehension of humanity and is headed to a new search. In this quest presented in this article, humanity and the global forces that dominate the world, will be considered for proof that a potion of the charity in solving the problems stated above.

Undoubtedly, this work is discussed in close relation to the concept of zakat other moral and Ibadan. In other words, zakat of worship, property and psychological effects on the individual's mental structure has been described in detail tried to prevent. Also charity, this is a positive way on the dimensions indicated.

Things to evaluation result, the purpose of the charity set as a financial liability on the wealthy by Allah, ethnic, religious and political differences absolutize the modern era of the separator to the spirit and provisions for we live in referring to the deep humanitarian crisis in the world system, in communities in need where people live need throughout life itself and responsible that they need their family members is to ensure that all requirements are met. Such an important social function of charity, of course, there are certain rules and systematic infrastructure. Similarly alms, explained all the details and identify communities that can solve the financial problems of chronically administered alone, even in the case of many financial issues of Islam and is located in this article.

It's a miracle that the religious and the end eternal apostleship sent by God as one of the signs that portend; the world turns, people on earth do not have quite the importance and respect the existing rights of the poor to solve the problem of poverty in the community. The rigor of the Qur'an, the provisions of superficial and order is not only an emphasis was placed twice or secondary degrees. On the contrary, the Quran and the basic principles of the essence of the original, the third pillar of Islam is Zakat, one of the five pillars of the sublime and bowing. He is charity; God, phakic and the right of the poor to her, has guaranteed the goods in the rich and the state's responsibility. Likewise, a total of thirty Holy Quran mentioned in the "zakat", the twenty-seven of these verses, prayers were mentioned together. This also shows the close relationship with the charity's prayer on the one hand, on the other hand, economic life, spiritual / demonstrate the relevance of the ethereal dimension. In other words, the task of opposing God is inseparable from the duty to express that society.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

The Prophet (saas) sent a letter of invitation to all the instructions given to the apostles or the inviter, believe in Allah and His messengers, it has special emphasis on prayer and alms. Hz. Ebubekr the Caliphate period, TA will accept apostates said prayer and give alms, declaring war against them; "I swear to God that I will fight distinguishes between the charity's prayers." The word, refers to the importance of charity. That means charity is a basic pillar of religion before everything. This insensitivity to the smallest pillar, was that a crime against the original conception of religion. Also the Quran, to give alms and pray to God in repentance to enter into the Islamic religion with a mark to qualify intisab counted Muslims and the Muslim brotherhood community.

The Quran and the Sunnah of the style has always been to chant prayers with charity. So look at the forces between them and a person can not be complete without both of Islam would indicate. So prayer is the pillar of religion; religious thorns planted it, washed it would have destroyed religion. Zakat is the bridge of Islam. Get rid passing through this bridge; deviating from this bridge will be destroyed. Yet the Koran, which is the salvation for themselves, Ferdowsi has promised the heaven and the gospel and their salvation is bestowed on a person to enter the chain of believers is to declare that it will not be possible with alms.

Consequently, the fight against poverty today who need international organizations and civil society organizations and communities should, if they want to achieve certain success in this struggle, we all benefit considerations in examining the intricacies of zakat system. In addition, similarities and differences will emerge between the charity and the tax, the tax system more equitable system of zakat will prove to be a means of outreach. Thus, the terrible abyss differences seen in the community in the economic field will be reduced to a minimum thanks to the charity system. Likewise, our age will not be economic conflicts in the communities in which we have witnessed in many parts of the world and society will be seen in a certain absolute.

All whether action in the light of the divine teachings of charity system application konuls to, I believe in our age of deaths from hunger wounds of our collective conscience, for economic reasons from occurring wars and mass migrations that migration due to the very poor living conditions in the struggle for survival that millions of old people.

Key Words: Quran, Social Solidarity, Zakat, Give.

GİRİŞ

Allah, dünyayı bütün insanlara yetecek mahiyette nimetleriyle donatmıştır.¹ O'nun, karşılıksız olarak verdiği nimetler (mallar)²; dünyada, Allah'ın emrettiği şekilde adalet (Özdemir,

¹ Bkz. Bakara, 2/29, Al-i İmrân, 3/14; Mâide, 5/1; En'âm, 6/ 142; Yunus, 10/24; İbrahîm, 14/32-33; Nahl, 16/5, 6, 12; Enbiya, 21/79; Hac, 22/36; Mu'minûn, 23/2; Nûr, 24/43; Şuarâ, 26/132-134; Neml, 27/60, 61; Rum, 30/24; Lokman, 31/20, 30, 34; Secde, 32/27; Yasîn, 36/37, 40; Sad, 38/18; Zümer, 39/ 21; Zuhrûf, 43/13; Câsiye, 45/12, 13, Kâf, 50/ 7, 11. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Mısır, ty. , I, s. 159; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb, et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, I, s. 102; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mektebetu'l-Ubaykan, Riyad, 1998, I, s. 83; Muhammed b. Ahmed el-Ensarî el-El-Kurtûbî, *el Câmi-u li Ahkâmi'l Kur'ân*, Beyrut, 2000, I, s. 183; Celaluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

2014, s.1175-1195) ölçülerine uyulmadan dağılımı yapıldığı için³ insanlar arasında sıkıntılar baş göstermekte ve azınlık bir kesim refah içinde yaşarken, büyük çoğunluk sefalet içerisinde yaşam mücadelesi vermektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”⁴ Bu yüzden Allah, insanlar arasında bu tür sıkıntıların yaşanmaması için zekâtı, zenginlerin yerine getirmesi gereken farz bir ibadet kılmıştır. Böylece zekât yüzünden emtia, sadece zenginlerin arasında dolaşan bir nimet olmaktan kurtulmuş, daha geniş kitlelerin istifadesine sunmuştur.

Yine Allah, dünyadaki nimetlerin asıl sahibinin insanlar değil kendisi olduğunu Kur'an'ın pek çok yerinde belirtmektedir.⁵ Çünkü İslam'a göre dünya, insanların istifadesine sunulmuş bir nimetler mecmuası olup her bir insan bu nimetlerden istifade etmek durumundadır.⁶ İnsan, burada doğar, büyüyüp gelişir ve nihayet ölümle bu dünyayı terk ederek ve ebedî âleme göç eder. Yani dünya, sonsuza dek kalınacak bir mekân değil geçici bir yerleşim yeridir. Öldükten sonra hesaba çekileceğine inanan mü'min, dünya hayatında bütün çabasını emtiaya vermediği gibi, sahip olduğu malı da Allah'ın emrettiği yönde harcamaya meyleder. Bu yüzden Allah'a karşı sorumluluklarını doğru bir şekilde ifa etmesi için İslam literatüründe yer alan lafızlardan onu ilgilendirenlerin anlam alanlarını iyi bilmesi gerekir. Nitekim Bu bilgileri teyid eden er-Râğıb el-İsfahânî (ö. 502/1108)'nin; “Kur'an ilimlerinden öncelikli olarak meşgul olunması ve incelenmesi gereken ilimler, lafzi ilimlerdir. Lafızlarla alakalı ilimlerden de ilgili lafızların kök mana ve etimolojilerini tahkik etmektir. Kur'an kelimelerinin kök manalarını bilmek, bir bina inşa etmek isteyen kimse için en başta gelen araçlar olan tuğla ve kerpiç mesabesindedir. Bu lafızlarla ilgili ilim ve kök manaları bilmenin yararı, sadece Kur'an ilimlerine has değil, bütün İslami ilimlere şamildir.”⁷ (er-Râğıb, 1992, s.54-55) ifadeleri de, lafızların manalarının bilinmesiyle ilgili son derece önemli bir izahat taşımaktadır. Aksi halde bir cümlede yer alan kelimelerin hakiki delalet alanlarının doğru olarak

Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Te'vîl bi'l-Me'sûr*, Beyrut, ty. , I, s. 78; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınları, İstanbul, 1973, I, s. 103; Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Daru's-Şurûk, Kahire, 1985, I, s. 140; Şihabuddin es-Seyyid Mahmut el-Alûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l- Mesanî*, Daru'l-Fikir, Beyrut, ty., I, s. 86; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Saffetü't-Tefsîr*, Dersaadet, İstanbul, 1986, I, s. 86.

² Terim olarak mal, “genişlik zamanında ve istek halinde biriktirilebilen ve insanlar arasında maddi bir değeri olan her türlü varlık” şeklinde tanımlı yapılmıştır. Bkz. Nezih Hammad, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, Çev. Recep Ulusoy, İstanbul, 1996, s. 217. Aynı şekilde malı, “nefsin meylettiği, kendisiyle hayatın neşelendiği, nefsin fayda ve lezzet cinsinden arzulanı şey kendisiyle ulaşılan her şeydir.” tarzında insan doğası gözönünde bulundurulmak suretiyle tanımlamak mümkündür. Bkz. Abdülkerim Zeydân, *es-sunnetu'l-İlahiyye: İlahi Kanunların Hikmetleri*, Çev. Nizamettin Saldan, İstanbul, 1997, s. 25.

Mal, iktisadi faaliyetleri motive eden unsurlardan biri olduğu için, kişinin yoksulluk ve zenginliği, sahip olduğu mal miktarından belirlenir. Kur'an'da malın, insanın elinde bulunan bir emanet olduğu, bkz. Hadîd, 57/7, bundan dolayı insan, Allah'ın, kendisine tevdi ettiği malı korumak ve kollamak zorunda olduğu bildirilmektedir. Bkz. Tekâsur, 102/8.

³ Bakara, 2/188; Nisa, 4/29.

⁴ Nisâ, 4/29.

⁵ Zuhûr, 43/32.

⁶ Taberî tefsirinde, liyakat ve hakkaniyat hakkındaki izahatlarıyla bizleri bilgilendirmektedir: “... Biz nasıl ki dünya hayatındayken, birbirlerini istihdam etsinler diye onların aralarında rızıklarını paylaştırmışsak, lisanen aciz, bedenlen zayıf olanları zengin kılıp, derdini güzel anlatan ve vücut bakımından da sağlam olanları fakir kalmışsak, rahmet ve lütuflarımızı da öylece dilediğimize veriz. Ey Muhammed, rabbinin, insanları cennete koyma gibi rahmeti, onların, dünyada iken biriktirdikleri her şeyden daha hayırlıdır.” Bkz. et- Taberî, VII, s. 325; Diğer yorumları hakkında Bkz. er-Râzî, XVI, s. 43; ez-Zemahşerî, X, s. 201; el-Kurtûbî, XII, s. 106; Elmalılı, VI, s. 45.

⁷ Ayrıca bk. Abduh, Muhammed -Rıza, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, Daru'l-Menâr, Mısır 1954, I, 7-16.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

tain edilememesi, ilgili cümlelerin ve siyakın da sahih bir biçimde anlaşılamayacağı sonucunu beraberinde getirecektir. Kur'an'da zekâtın kavramsal çerçevesini ortaya koyabilmek için, kanaatimizce yukarıda yöntem üzerine ifade edilen hususları göz önüne almak gerekmektedir.

Bu çerçevede çalışmamızın bu kısmında, öncelikle zekât kavramının Kur'an öncesi dönemde ifade ettiği esas anlamı belirlenecektir. Daha sonra ise, Kur'an'daki anlam alanı incelenecek ve kavramsal açıdan zekâtın etimolojik ve semantik (Ullmann, 1964, s.54-55; Aksan, 1971, s.55,59-60) alanı anlatılacaktır.

1. Zekâtın Tanımı

Zekât kelimesi, etimolojik olarak 'ز-ك-ي' [z- k- y] kökünden türemiştir. Bu kelime, sözlükte; 'artmak, çoğalmak, bereket, temiz olmak, iyi, düzgün, uygun ve verimli olmak' gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1968, s.358; ez-Zebîdî, 1966, s.164-165; ez-Zemahşerî, 1992, s.273). Bu ifadelerden hareketle zekâtın luğat manasını iki şıkta toplayabiliriz, birincisi 'artmak, çoğalmak', ikincisi ise, 'temiz olmak, arınmak' olur. Keza Kur'an'da ki lafızların lugat anlamlarını açıklayan dilbilimci İbn Manzûr (ö. 711/1311), zekât kelimesinin 'artmak, çoğalmak' anlamına geldiğini söylemektedir. Ayrıca bu anlamın dışında zekat lafzına başka bir anlamlar yüklerken onlardan birincisi 'güzel ve verimli toprak' ikincisi ise 'iyi insan' anlamında kullanıldığını belirtmektedir (İbn Manzûr, 1968, s.358). Yine dilbilimci ez-Zemahşerî (ö. 538/1143) ise, zekat kelimesinin anlamını 'reculun zekî' ifadesinin iyilik ve hayır yönü baskın, bu hasletle temayüz etmiş olan kimse anlamında olduğunu belirterek, 'zekâ' kelimesinin 'artmak, çoğalmak' kök anlamıyla bağlantı kurarak açıklama getirmektedir (ez-Zemahşerî, 1997, s.273). er-Râğib el-İsfahânî ise, yukarıda zikri geçen alimlerin tanımlarına yakın bir anlam vermektedir. Zekât kelimesinin kökü olan 'zekâ' kavramı, Allah'ın bereketi ve rahmetinden 'artma' anlamında olduğunu, bu 'artma'nın sadece dünya için geçerli olmadığını ahreti de kapsadığını ifade etmektedir.⁸

a. Cahiliye Devrinde Zekât

Kur'an'da, eskiden beri kullanılan kavramların cahiliye dönemindeki anlamları üzerinde kapsamlı araştırmalar yapılmış olup bu alanda pek çok çalışmaya rastlamaktayız. Bu âlimlerden 'Üde Halîl Ebû Üde, zekât kelimesinin Kur'an öncesi cahiliye döneminde 'çoğalmak, artmak' anlamı dışında başka bir değişik manada kullanılmadığını açıklamaktadır.⁹ İbn Manzûr da, el-Ferrâ ve diğer bazı dil bilimcileri, Arapların 'zekâ' kelimesine çokluk, artma gibi anlamlar verdiğini, sözelimi tek kişiye, iki kişiye, bu artış ve fazlalık anlamına işaret ettiğini belirtmektedir (İbn Manzûr, s.359). Bu ifadelerden anlaşılabileceği üzere, İslamdan önce zekât kelimesi, bazı değişik anlamlarda kullanılmıştır (Bağır, 2015, s.121-148). Çünkü o dönemdeki toplumlarda malın toplanması ve belirli yerlere dağıtılmasıyla ilgili çeşitli kurallar bulunduğunu belirten görüşler mevcuttur (Tuğ, 1963, s.7-13).

Bununla birlikte İslam dini, bu müessesenin çerçevesini zekât ve benzeri bazı sözcüklerle kavramlaştırarak, olabildiğince genişletmiştir. Bir başka ifadeyle Kur'an, zekâtı, dar bir delâlet dünyasından kurtararak özellikle muhtaç insanların katmanına ulaştırarak onu, dinin temel unsurlarından biri olarak kabul görmüştür.

⁸ er-Râğib, el-İsfahânî, Huseyn Mufredâtü Elfâzî'l-Kur'ân, s. 380; Ayrıca bk. Abduh, Muhammed-Rıza, Reşid, Tefsîru'l-Menâr, Daru'l-Menâr, Mısır 1954, I, 7-16. 7

⁹ 'Üde, Halîl Ebû 'Üde, et-Tatavvuru'd-Dilâli beyne Luğati's-Şi'ri'l-Câhilî ve Luğati'l-Kur'âni'l-Kerîm, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1985, s. 211.

b. Zekât Sözcüğünün İstilah Tanımı

el-İsfehani, 'zekat'ın istilahî anlamını gayet belîğ bir şekilde şöyle yapmaktadır: *'İnsanın, malından, Allah'ın hakkını fakirlere aktarması şeklinde olduğunu belirtir. Öyleyse, ona göre zenginin fakire mali aktarımında bulunması anlamına gelen 'zekât'a bu adın verilmesi, Allah'tan bereketin, malın çoğalmasının, artmasının istenmesi veya zekâtın verilmesi sonucu nefsin iyilik, hayır yönünün artırılması ve bunun nefsi arındırmayı, temizlemeyi beraberinde getirmesi nedeniyledir'* (el-İsfehânî, 1992, s.381). Bu ifadelerden yola çıkarak zekâtın istilah anlamı için şöyle denilebilir: Yüce Allah'ın, Kur'an'ın tevbe 60. Ayette belirttiği kesimlere verilmek üzere farz kıldığı ve mali bakımdan İslam'ın koyduğu ölçülere göre zengin sayılan kişilerin malından alınan belirli paya (el-Kardâvî, 1984, s.54; el-'Acem, 1998, s.745) verilen addır.

c. 'Zekâ' ve 'Zekât' Kelimelerin Semantik Alanı

'Zekât' ve 'zekât' sözcüğü Kur'an'da ve değişik anlamlarıyla birlikte, 90 ayetin içerisinde ifade edilmektedir. Bunlardan 58'i 'zekâ', 32'si ise 'zekât' sözcüğü şeklinde geçmektedir. Ayrıca bu sözcüklerden 26'sı, namazla birlikte, 'salât' kelimesinden hemen sonra zikredilmiştir¹⁰.

Kur'an'ın ihtiva ettiği kavramlar üzerinde yapmış olduğu çalışmalarla meşhur alimlerden ed-Dâmeğânî(478/1085), Kur'an'da zekâtın, şu anlamları ihtiva ettiğini açıklamaktadır:1. La ilahe illallah (Fussilet, 41//7). 2. Farz olan zekât (Bakara, 2/43). 3. Islah (Fatır, 35/18). 4. Fıtır sadakası (A'lâ, 87/14). 5. Tebrîe etmek, temize çıkarmak (Nisa, 4/49). 6. Helal (Kehf, 18/19). 7. Sadaka (Meryem, 19/13) (ed-Dâmeğânî, 1985, s.218).

Yine Kur'an'ın lafızları üzerinde yapmış olduğu çalışmalardan bilinen âlimlerden İsmail b. Ahmed (ö. 431/1039) ise, Kur'an'da bu kelimenin şu anlamları taşıdığını söyler:1. Farz olan zekât (Bakara, 2/43, 83 ve benzeri ayetler). 2. Artmak, çoğalmak (Kehf, 18/81). 3. Islah (Meryem, 19/13). 4. La ilahe illallah (Fussilet, 41/6-7; Meryem, 19/31) (İsmail b. Ahmed, 1422, s.290; Gözeler, 2005, s.102-104). Sonuç olarak zekât sözcüğünün istilah ve semantik anlamı hakkında kısaca denilebilir ki, bu kelimenin asıl anlamı, birçok yerde belirtildiği gibi 'artmak, çoğalmak' tır. Ancak 'zekâ' kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de, cahiliye dönemindeki gibi salt artmak anlamında yer almamıştır. Ayrıca bu kelimeyi türevleriyle birlikte ele aldığımızda başka izafi anlamlar kazandığını görmekteyiz.

1. 'Zekâ' Lafzının Kur'an'da anlamı

Bu lafzın 'zekâ' kelimesinin temel anlamı olan artma, çoğalma ile yakın bir ilgisi bulunmaktadır. Zira temizlenme, temiz olma, arınma; olumlu unsurların çoğalması, artması, olumsuzluklara galip gelmesi sonucu oluşan bir durumdur. Dolayısıyla temel anlamın korunduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Şunu da açıklıkla belirtmek gerekir ki zekât için Kur'an-ı Kerim'in kazandırdığı bu temizlenme anlamı, yepyeni bir anlamdır. Yani cahiliye döneminde, bu kelimenin böyle bir anlamda kullanılmadığı bilinmektedir. Cahiliye döneminde artmak, çoğalmak anlamında kullanılan 'zekâ' kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de manevi yönden temizlenme, temiz olma; ruhsal kirlerden, günahlardan arınma gibi izafi anlamlarda kullanılması, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in kelimelere yüklediği anlamlarda temel bir ilkenin de belirginleşmesini sağlamaktadır. Bu açıklamalardan yola çıkarak denilebilir ki Kur'an-ı Kerim, İslamdan önce maddi anlamda kullanılan kelimelere, bu anlamlarına ek olarak dini bir anlam yüklemiş, tıpkı zekât lafzında olduğu gibi maddi ve manevi anlam ihtiva eden bir izafi mana yüklemiştir.

¹⁰ bk. Abdülbaki, Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'd-Da've, İstanbul 1987, s. 331-332.

2. Sosyal İşlev ve Zekât

Kur'an-ı Kerim'de 'zekât' kelimesi, değişik türev ve manalarda olmak üzere 32 yerde geçmektedir. Bu ayetlerden Mekke'de (Can, 2015, s.257-318) inen iki ayette¹¹ 'temizlik, temiz olmak' anlamında kullanılmış, geriye kalan 30 yerde ise sosyal yardımlaşmanın teminini sağlayan bir kavram anlamında kullanılmıştır. Zekât kelimesi Kur'an'da kullanılırken, 'vermek' temel anlamını ihtiva ettiği için 'îtâ' kavramıyla beraber kullanılmıştır. Buna karşılık Kur'an'da zekât kelimesi 'i'tâ' lafzı ile birlikte kullanılmamıştır. Çünkü bu lafız 'gelmek' anlamına gelmektedir. her ne kadar bazı dilciler 'îtâ' nın 'i'tâ' anlamında olduğunu, yani, bu iki kelimenin aynı anlama geldiğini ifade etseler de (İbn Manzûr, s.17; Halil b. Ahmed, 1988, s.146), Kur'an'da zekâtın sadece 'îtâ' ile kullanılması, 'i'tâ' nın ise başka bağlamlarda yer alması, bu konuda önemli bir ayrıntının olduğunu göstermektedir. Sözlüklerde 'etâ' kök fiili 'gelmek' ve bu fiilin if'âl kalıbından masdarı olan 'îtâ' ise, 'vermek' anlamına gelmektedir (Demir, 2007, s.17).

Delaysıyla, 'etâ' fiilinden türeyen ve vermek anlamını kazanan 'âtâ, yu'tî, îtâun' kullanımlarının 'gelmek' kök anlamıyla yakın bir bağlantısının olduğunu hatırd tutmak gerekmektedir. Bu çerçevede 'gelmek' ve 'vermek' anlamları birlikte düşünüldüğünde, bir yakınlaşmanın, gelmenin olduğu ve bu yakınlaşma sonucu verme fiilinin meydana geldiği sonucu tabii olarak ortaya çıkar.¹²

Ancak, zekât daha farz kılınmadan önce de aynı kelime ile Kur'an'ın ayetlerinde yer aldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, zekâtın zorunlu bir mali yükümlülük haline getirilmesinden önceki ayetler ile sonraki ayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği sorusu insanın aklına gelmektedir. Bunun hakkında şöyle denilebilir: Mekke döneminde inen ve mali konulara değinen bu lafızla ifade edilen ayet ve hadisler, sadece inananlara hitap etmekte olup. Medine döneminde ise zekat bir müessese haline gelmiş ve zorunlu bir mali yükümlülüğü ifade etmiştir. Böylece zekat hakkında özetle denilebilir ki esas amacı toplumlarda sosyal dayanışmayı sağlamak olmasına ve Medine'de farz kılınmasına rağmen zekatın temellerinin Mekke döneminde atıldığını belirtmek mümkündür.

Bu konunun daha iyi anlaşılması için şu örnek verilebilir: Mekke'de bi'setin 6. yılında inen Enbiya Suresi 69-72. ayetlerde çeşitli peygamberlerden söz edilmekte ve 73. ayette; *"Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk edenlerdi."* ifadelerine yer verilerek, daha önce gönderilmiş olan bu peygamberlere namaz kılmanın yanında zekâtın da vahyolunduğu bildirilmektedir. Yani bu ayetlerde zekat ifadesi yer almasına rağmen zekat daha farz kılınmamıştı. Böylece Yüce Allah, zekâtı farz kılmadan önce o toplumda onunla alakalı bir alt yapı oluşturmuştur.

Şimdi, İslamdan önceki semavi dinlerin kaynaklarına baktığımızda görüyoruz ki, Kur'an'daki zekât kavramının karşılığı olarak Eski Ahit'te 'ondalık' sözcüğünü kullanmıştır. Eski Ahit'teki bu ifade şöyle kullanılmıştır: *"Ve yerin tohumu olsun yahut ağacın meyvası olsun, yerin bütün ondılığı Rabbindir; Rabbe Mukaddestir. Ve eğer bir kimse ondılığından bir kısmı için fide verecekse, üzerine beşte birini katacaktır. Ve bütün sığırın ve koyunun ondılığı, bütün değnek altından geçenlerin ondılığı, Rabbe mukaddes olacaktır."*¹³ Yeni Ahit'te de örnek olarak şunu verebiliriz: *"İmdi, sen sadaka verdiğin zaman, ikiyüzlü adamların insanlardan hürmet görmek için, havralarda ve sokaklarda yaptıkları gibi, önünde boru öttürme. Doğrusu size derim: Onlar*

¹¹ Kehf, 18/81; Meryem, 19/13.

¹² Bk. Halil b. Ahmed, VIII, 146; Demir, s. 17.

¹³ Levililer, 27/30-32.

*karşılıklarını aldılar. Fakat sadaka verdiği zaman, sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin de, sadakan gizlide olsun; gizlide gören Baban da sana ödeyecektir”.*¹⁴

Bütün bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki zekat, Mekke döneminde çeşitli ayet ve hadislerle alt yapısı hazırlanmış, Medine döneminde ise, zekâtın farz kılınmasıyla birlikte, verilmesi gereken malın miktarı, verilme zamanı ve kimlere verilmesi gerektiği, ayetlerde ve detaylı olarak da hadislerde belirlenerek, onun mali bir müessese haline gelmesi sağlanmış oldu. Bununla birlikte ‘Sadaka’¹⁵, ‘infak’¹⁶, ‘ihsan’¹⁷, ‘birr’¹⁸, ‘ita’¹⁹, ‘hakk’²⁰, ‘kısm’²¹, ‘taam’²², ‘qard’²³ gibi kelimeler de zekât kavramının semantik alanına giren kavramlardır. Bu kavramların içerisinde en kapsayıcı lafızlar ise, ‘infak’ ve ‘sadaka’ lafızlarıdır. Bu iki lafzı da kapsam genişliği bakımından karşılaştırsak ‘sadaka’ lafzı daha kapsamlıdır. Zira Kur’an-ı Kerim’de belirtilen mali ibadetlerin tümü, ‘sadaka’ kavramıyla da ifade edilmektedir. Bu nedenle, semantik açıdan konuya yaklaşıldığında, mali ibadetleri ifade eden ‘zekat’, ‘infak’, ‘ihsan’, ‘birr’, ‘kard’, ‘kısm’ gibi anahtar kelimelerin odak kavramını ‘sadaka’ sözcüğünün oluşturduğunu görmek mümkündür. Sözgelimi,

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”²⁴.

a. Kur’an’da Zekât ve İbadet İlişkisi

Kur’an’da, zekât teriminin ibadetin alanı içerisinde yer aldığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Hal böyle iken o zaman zekât ibadet kavramının üyesi olan bir anahtar kelime olması nedeniyle, ibadetin anlam alanı ve zekât-ibadet bağlantısı üzerinde de kısaca durmak gerekmektedir. İbadetle ilgili, Zariyat Suresi 51/56. ayette; “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” buyurulmaktadır.

Bu ayette, hayatın bütününün ibadet kapsamında değerlendirilmesinin, yani hayatın ibadetle geçirilmesinin bir gereklilik olduğu hususu ön plana çıkarılarak, özellikle vurgulanmaktadır.

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ‘Ve ölüm gelip çatıncaya dek Rabbine ibadet et’²⁵

Bu sebeple, ibadetin ne olduğu veya ne tür davranışları kapsadığı sorusu önemli bir konunun açıklığa kavuşmasında katkısı çok büyük olacaktır. Kur’an’da ibadet ile alakalı yer alan ayetler incelendiğinde şekli ve şekli olmayan ibadetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Meseleyi bu şekilde ele alıp incelediğimizde konunun açıklığa kavuşmasını kolaylaştıracaktır. Böyle bir

¹⁴ (Matta, 2-4). ‘Ondalık’ ve ‘sadaka’ terimlerinin kullanıldığı diğer bazı örnekler için bkz. Luka, 11/41; Resullerin İşleri, 9/36; 10/4,31; İbranilere, 7/4,6,8-9.

¹⁵ bk. Bakara, 2/196, 263; Nisa, 4/114; Tevbe, 9/103; Mücadele, 58/12.

¹⁶ bk. Bakara, 2/215, 219, 264, 267; Enfal, 8/36; Tevbe, 9/34;

¹⁷ bk. Nisa, 4/36; Nahl, 16/90.

¹⁸ bk. Bakara, 2/177.

¹⁹ bk. Bakara, 2/177; Nûr, 24/22.

²⁰ bk. En’am, 6/141, İsra, 17/26; Kalem, 68/17-34.

²¹ bk. Nisa, 4/8.

²² bk. Hâkka, 69/34; Müddesir, 74/44; İnsan, 76/8; Fecr, 89/18; Maun, 107/3.

²³ bk. Hadîd, 57/18; Müzzemmil, 73/20.

²⁴ Tevbe, 9/60.

²⁵ Hicr, 15/99.

taksimata girişmemizdeki amaç, belirli zaman veya mekanda, belirli kurallar dahilinde yapılan; namaz, oruç, konumuzun anahtar kavramı olan zekat, hac ve benzeri ibadetlerdir. Bu katagorideki ibadetleri sadece ahrete taalluk şekliyle vasıflandırmak doğru bir yaklaşım olmadığı açıktır (Kutub, 1992, s.305). Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği üzere, zekatın da diğer formel ibadetlerde olduğu gibi, hem dünyevi hem de uhrevi boyutu bulunmaktadır. İbadetleri ayırmak, bazılarını yapıp bazılarını yerine getirmemek, parçalanmış bir hayat düşüncesini beraberinde getirmekle birlikte, İslamın gereği olan bütün benliğiyle teslim olma anlayışının da eksik kalmasına neden olacaktır. O halde, dini, hayatın bütününe kapsayan bir ibadetler alanı olarak tanımlamak gerekmektedir. Burada, hemen konu açısından büyük önem arzeden Maun suresine değinmek yerinde olacaktır. Müslümanlara zekâtın, başka bir ifadeyle malın bir bölümünün çerçevesi belirlenmiş bir şekilde zorunlu transferinin henüz emredilmemiş olduğu, yoksula katkıda bulunmanın emredildiği, ancak bunun zamanının ve miktarının insanların vicdanlarına (Hasan, 1997, s.54,57) bırakıldığı Mekke döneminde, bi'setin ikinci yılında inen Mâûn suresinde dini yalanlama ile açların doyurulması ve muhtaçların gözetilmesi arasında çok önemli bir bağlantı kurulmuştur (Demir, 2007, s.23).

b. Zekât ve Mülkiyet

Kur'an'da mülkiyet kavramı birçok manada kullanılmasına rağmen özellikle iki anlam ön plana çıkmaktadır.

1. Gerçek mülkiyet Allah'ındır: *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur"*²⁶ *"De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsın ve dilediğinden mülkü çekip-alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir. Gerçekten Sen, her şeye güç yetirensin."* (Ali İmran, 3/26) (Şeker, 1987, s.40-41).

2. Mülkiyet, dünya hayatında geçici olarak insanın istifadesine sunulmuştur: *"Allah'ın sizi halife yaptığı şeylerden infak ediniz."*²⁷ *"...Size verilmiş olan Allah'ın malını siz de (fakirlere) veriniz"*²⁸ Bu ikili anlayışla Kur'an, gerçek mülkiyet hakkının Allah'a ait olduğunu ve insana ikinci derecede bir mülkiyet hakkının tanındığını belirtir. Yüce Allah, kendisine ait olan mal ve nimetlerden bir kısmını belli şartlarda, müslim-gayri müslim ayırımı yapmaksızın insanlara emanet olarak verip, onlardan belirli şeyleri, istediği şekilde yerine getirmelerini talep eder²⁹. Bu verilenlerden de sorumlu tutulacaklarını sık sık tekrarlar. Yüce Allah, mal ve servetin birer imtihan aracı olduğunu şöyle belirtmektedir: *"Mallarınızın ve çocuklarınızın, aslında bir sınama olduğunu ve büyük bir ecrin Allah katında bulunduğunu bilin"* (Enfal, 8/28)³⁰. Kur'an mal-mülk kazanmaya, servet elde etmeye karşı değildir. Aksine Kur'an, malı ve serveti *'Allah'ın lütfu'*³¹ ve *'hayır'*³² olarak tanımlamaktadır. Burada, Sâd suresinde yer alan; *"Süleyman: Gerçekten ben mal (hayır) sevgisini, Rabbimi anmaktan ötürü istedim, dedi"*³³ ayetini de hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Dolayısıyla sorgulanması ve üzerinde durulması gereken, insanın servet sahibi olup olmaması değil, servetle kuracağı ilişki biçimidir.

Dünyadaki servet ile alakalı düşücelere sahip birey, malından sorumlu olacağı, hesaba çekileceği ve dolayısıyla servetinde sınırsız bir tasarruf serbestisine sahip olmadığını farkındadır.

²⁶ Şûrâ, 42/4.

²⁷ Hadid, 57/7.

²⁸ Nur, 24/33.

²⁹ Teğâbun, 64/15.

³⁰ Şûrâ, 42/49; Benzer ayetler için bk. En'âm, 6/12; A'râf, 7/128; Mu'minûn, 23/84-89; Lokman, 31/26; Sebe', 34/1; Zuhurf, 43/85; Câsiye, 45/27. 63.

³¹ Müzzemmil, 73/20.

³² Cuma, 62/10; Ayrıca bk. Bakara, 2/215, 272-273.

³³ Sad, 38/32.

Bu düşünce, onun sadece kendi menfaatlerini düşünmeye sevk eden egoist yaklaşımlardan kurtulmasına ve toplumun menfaatlerini de göz önünde bulundurmasına, fakîri, yetimi gözetmesine, zekâtı vermesine neden olacaktır. Dolayısıyla, serveti kaprisi uğruna tahrip etmeyecektir. Zira böyle bir durumda toplum için gerekli olan bir şeyden onları mahrum bırakacağını düşünecektir. Savurganlık edip israf da etmeyecektir. Zira israfın Allah'a ve topluma karşı bir hırsızlık niteliğinde olduğu (Roger, 1991, s.98) bilincini sürekli zihninde canlı tutacaktır. Burada zekât vermenin kişiliğin oluşumuna olumlu anlamda katkıda bulunduğu da unutulmamalıdır. Zira zekât vermek kişinin cimrilik yönünün törpülenmesine, cömertlik yönünün ise gelişmesine vesile olacaktır³⁴. Başta zekât olmak üzere, toplumsal yardımlaşmayı ifade eden Kur'anî kavramlar, İslam'ın en önemli toplumsal direktiflerinden olan ve "*başkasını kendine tercih etmek*" anlamına gelen, aynı zamanda üstün bir davranış motivasyonunu ifade eden '*îsâr*'³⁵ ahlakının yerleşmesini, kurumsallaşmasını (Kılıç, 1991, s.175) sağlayacak temel unsurlardır. Mekke müşrikleri, servetlerini kendilerinin kazandıklarını iddia etmekteydiler.

Bu nedenle, servetin bütünüyle ve gerçek anlamda kendilerine ait olduğunu ve istedikleri tarzda harcayabileceklerini düşünüyorlardı. Kur'an'ı Kerim ise, ısrarla servetin tümünün kazanan kişiye ait olmadığını ve muhtaç kimselerin o servette hakkı olduğunu ifade eder.³⁶ Kur'an, insana gerçek mülkiyeti Allah'a ait olan mal ve servetinden yoksullara aktarımda bulunarak onlarla bölüşmesini emreder:

"Allah'a ve Rasulüne iman edin. Sizi kendisine halife kılıp sarf yetkisi verdiği şeylerden harcadın. Sizden iman edipte (Allah rızası için) harcayan kimselere büyük mükâfat vardır" (Hadid, 57/7). Yukarıda da ifade edildiği üzere, zekâtın, birçok yerde dinin temel ibadetlerinden biri olan namazdan hemen sonra zikredilmesi,³⁷ zekât müessesesinin önemini açıkça göstermektedir. Zekâtın verilebilmesi için de servetin olması gerekmektedir. Bu düşünceyle İslam, kapitalist anlayışta meydana gelen sınıflaşmanın aksine, insanlar arasında maddi farkları azaltarak, insanları birbirlerine yaklaştırma hedefini gütmüştür. İslam'ın gayesi zenginliği kaldırmak değil, fakirliği bertaraf etmektir. Kur'an, mal ve servetçe insanların birbirinden farklı olmalarının hiçbir zaman üstünlük vesilesi olamayacağını, üstünlük kriterinin iman, salih amel ve takva³⁸ olduğunu belirtir.

Kuşkusuz zekât kelimesi, semantik açıdan çeşitli değişik yerlerde çok çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Kelimenin cahiliye döneminde her türlü artma, çoğalma olan esas anlamı Kur'an-ı Kerim'de de korunmuş, ayrıca değişik anlamlarda da kullanılmıştır. Bu anlamların içerisinde en çok, temiz olmak manasında kullanılmıştır. Böylece Kur'an'da temizlik anlamında kullanılan bu sözcüğün, arınma anlamının esas anlam olan artmak, çoğalmakla ilgisi bulunmaktadır.

Zira insan malının belirli bir kısmını vermekle görünürde bir azalmaya yol açmakla birlikte bu, Allah katında malının hem artmasına hem de temizlenmesine vesile olur. Yine insan, zekât mükellefiyetini yerine getirmekle hayır işlemiş olmakta ve bu durum, onun olumlular hanesinde bir artışa neden olmaktadır. Bu da kişinin manevi anlamda arınmasına, temizlenmesine yol açar. Bu çerçevede zekât, insanın Allah'a yaklaşmasını sağlayan önemli unsurlardan bir tanesidir. Kur'an'ı Kerim, bütün kavram ve konuları Allah merkezli bir şekilde işler. Başka bir ifadeyle, bütün konuları dini alana çekerek anlatır, kelimelere de bu anlamda cahiliye dönemindeki anlamlarına ek olarak yepyeni anlamlar kazandırır. Zekât kavramı da bunlardan birisidir. Cahiliye döneminde derinlikli bir anlam içermeyen ve sıradan bir kelime olan zekât, Kur'an'ı Kerim'de namaz ile zekâtı

³⁴ Mearic, 70/24-25; Hud, 11/87; Beled, 90/5-6; Ayrıca bk. Fazlur Rahman, Ana Konuları Kur'an, s. 80; Zekatın bireysel ve toplumsal faydaları ile ilgili bk. Özek, Ali ve Diğerleri, İbadet ve Müessese Olarak Zekat, İSAV. Yay., İstanbul 1984, s. 186-205; Yavuz, Yunus Vehbi, İslamda Zekat Müessesesi, Feyiz Yay., İstanbul 1972, s. 45-77.

³⁵ Haşr, 59/9.

³⁶ Mearic, 70/24-25; Ayrıca bk. Hud, 11/87; Beled, 90/5-6; Ayrıca bk. Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s. 80.

³⁷ Sözelimi bk. Bakara, 2/43,83,110,177,277; Nisa, 4/77,162; Mâide, 5/12,55; A'raf, 7/156; Tevbe, 9/5,11,18,71.

³⁸ Bk. Sebe', 34/35-37; Hucurat, 49/13.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

birbirini tamamlayıcı unsurlar olduğu mesajının verilmesi amacıyla, çoğunlukla namazla birlikte ele alınan ve arınmaya, Allah'a yaklaşılmaya yol açan temel ibadetlerden birini ifade eden anahtar bir kavram haline gelmiştir.

Zekâtın önemli bir yönü de, bir yükümlülük getirmekle birlikte mali konuda insanın iradesini disipline edecek bir potansiyeli içermesidir. Böylece insanın, zekâtla ve Kur'an'da zekât dışındaki sosyal yardımlaşmayı teşvik eden kavram ve ayetlerle, paylaşmayı öğrenerek, bunu özsel bir ilke haline getirmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla malın sadece zekâtı verilen kısmında değil, bütününde nasıl bir yol takip etmesi gerektiği gösterilmektedir. İşin bu boyutu, Kur'an'ın mülkiyet anlayışıyla da yakından ilgilidir.

SONUÇ

Bu dinin mucizelerinden ve Allah tarafından gönderilen son ebedi risalet olduğuna delalet eden delillerden biri de; dünya döndükçe, insanlar yeryüzünde var oldukça toplum içerisinde var olan fakirlik problemini çözmeğe ve yoksulların haklarına riayete önem vermesidir. Kur'an'da ki bu titizlik, hüküm ve emirlerinde yüzeysel, sadece bir iki defa vurgu yapılmış veya tali derecede değildir. Aksine Kur'an esaslarının özü ve asıllarının temellerinden, İslamın üçüncü direği, yüce rükunlerinden ve beş şartından biri olan zekâttır. O zekât ki; Allah, onunla fakîr ve yoksulların hakkını, zenginlerin mallarında ve devletin sorumluluğunda garanti altına almıştır.

Kur'an-ı Kerim'de toplam otuz yerde zikredilen “zekât”, bu ayetlerin yirmi yedisinde namazla birlikte anılmıştır. Bu da, bir yandan namaz ile zekâtın sıkı ilişkisini gösterirken, öte yandan ekonomik hayatın, manevi/uhrevi boyutla alakasını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Allah'a karşı olan görevlerin, topluma karşı olan görevlerden ayrılmaz olduğunun ifadesidir

(Roger, 1990, s.21).

Peygamber (s.a.v.)' de gönderdiği bütün davet mektuplarında veya davetçi elçilerine verdiği talimatlarında, Allah'a ve peygamberine iman, namaz ve zekât üzerinde özellikle durmuştur.³⁹ Hz. Ebubekr'in hilafeti döneminde, namaz kılıp ta zekât vermeyeceklerini söyleyenleri mürted kabul edip, onlara karşı savaş ilan ederek; “Allah'a yemin olsun ki, namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaşıcağım.” (Hanbel, 1989, s.48). Sözüyle, zekâtın önemine işaret etmektedir. Demek ki zekât, her şeyden önce dinin temel bir rüknüdür. Bu rükne karşı en ufak bir duyarsızlık da, dinin aslına karşı bir suç telakki edilmiştir.

Ayrıca Kur'an, zekât vermeyi şirkten tövbe etmek ve namaz kılmakla birlikte İslam dinine girmeye, Müslümanlarla kardeşliğe ve İslam cemiyetine intisaba hak kazanmaya bir işaret saymıştır. Bu konuda Allah, harbeden müşrikler hakkında

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَاحْصِرُوهُمْ وَأَقْبِدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁴⁰

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ فِي الدِّينِ وَتَفَصَّلَ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

³⁹ Ebu Muhammed, Ayni, *Umdetu'l- Kari Şerhi Buhari*, Beyrut, t.y. VIII, s. 243.

⁴⁰ Tевbe, 9/ 5.

*“Bununla beraber eğer tevbe ve rücu ederler, namaz kılarlar, zekât verirlerse artık dinde onlar kardeşinizdir...”*⁴¹ Buyurarak, şirk ve şirkete götüren şeylerden tövbe etmemiş, Müslümanlar arasında sosyal dini bir bağ olan namazı kılmayan ve sosyal mali bir rabita olan zekât vermeyen bir inanmamışın Müslümanların cemaatine girmesi, her bakımdan kendisini onlardan bir fert sayması mümkün olmadığı kanaati uyandırmaktadır.

Hiz. Ebu Bekir es-Siddîk (r.a)’in, zekâtı vermeyenler hakkında söylediği : *“Ben, Allah’ın birlikte zikrettiği şeyleri birbirinden ayıramam”* sözü, belki de Hiz. Ebu Bekir (r. a) bununla bu ayeti kastetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, ancak tövbe eden, namazını kılan ve zekâtını veren kimselerin yollarının serbest bırakılmasını emretmiştir. Binaenaleyh Hiz. Ebu Bekir (r.a), zekât vermeyen mürtetlerle savaşmayı farz görmüştür.

Onların zekâtın farziyyetini inkâr etmeleri halinde bu hükmün böyle olacağı açıktır. Ama onların, zekâtın farz olduğunu kabul ettikleri halde, özellikle Hiz. Ebu Bekir’e vermekten imtina etmelerine gelince, Hiz. Ebu Bekir’in, onların zekâtı halife’ye vermeyip, bundan imtina etmeleri açısından onlarla savaşmanın farz olduğuna kani olmuş olması da düşünülebilir. Onun bu husustaki görüşü, tıpkı şeriatın diğer zahirî hükümlerinin bilinmesi gibi, Hiz. Peygamber (s.a.s)’in dininden anlaşılan bir şeydir (er-Râzî, 1995, s.314).

Kur’an ve Sünnetin üslubu daima namazla zekâtı beraber zikretmek olmuştur. Bu yüzden aralarındaki bağın kuvvetine ve bir kimsenin Müslümanlığının her ikisi olmadan tamam olamayacağına delalet eder. O halde namaz dinin direğidir; onu diken dini dikmiş, onu yıkan dini yıkmış olur. Zekât ise İslamın köprüsüdür. Bu köprüünün üzerinden geçen kurtulur; bu köprüden sapan helak olur.

Kur’an, kendileri için kurtuluşun olduğu, Firdevs cennetini vaat ettiği ve kendilerine müjde ve hidayet nasip ettiği mü’minler zincirine bir kimsenin girebilmesi, zekât vermesiyle mümkün olabileceğini beyan etmektedir.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ

*“Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler. Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekât (vazifelerini) yerine getirirler”*⁴²

Sonuç olarak, günümüzde yoksullukla mücadele eden gerek uluslar arası kuruluşlar gerek toplumlar ve gerekse sivil toplum kuruluşları, bu mücadelede kesin başarı elde etmek istiyorlarsa, zekât sisteminin bütün inceliklerini incelemelerinde fayda mülâhaza etmekteyiz. Ayrıca zekât ve vergi arasındaki benzerlikler ve farklar ortaya çıkacak, zekât sisteminin vergi sisteminden daha adaletli bir sosyal yardım vasıtası olduğu ortaya çıkacaktır. Böylece, ekonomi alanında toplumlarda görülen korkunç uçurum farkları zekât sistemi sayesinde minimum düzeye inecektir. Keza asrımızda dünyanın birçok bölgesinde şahit olduğumuz toplumlardaki ekonomik çatışmalar olmayacaktır.

Bütün bu ilahî öğretilerin ışığı altında hareket edilip zekât sistemi uygulamaya konulsa, kanaatimizce, çağımızda hepimizin vicdanlarını yaralayan açlıktan dolayı ölümler, ekonomik nedenlerden vuku bulan savaşlar ve kitlesel göçler ki bu göçler nedeniyle çok kötü yaşam koşullarında hayatta kalma mücadelesi veren milyonlarca yaşlı, kadın, çocuk ve gençlerin bu kötü yaşam koşulları son bulacaktır.

⁴¹ Tevbe, 9/11.

⁴²Mü’minûn, 23/1-4.

KAYNAKÇA

- ALTAN Can, (2015) *Muhammed'in Siret'ün-Nebî'sindeki Mi'râç Mucizesi Bölümü Üzerine*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/4 Winter 2015, p. 257-318, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7955, ANKARA-TURKEY
- Asım Efendî, *el-Okyanusu'l-Basît fî Tercemet-i Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul h. , 1305.
- BAGIR, Muhammed Ali, *Saadia Gaon'un Hayatı ve Arapça Tevrat Tercümesi*, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/1 Winter 2015, p. 121-148, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7854.
- DOĞAN, Mehmet, , *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, İstanbul 1996.
- Ebu Muhammed, Ayni, *Umdetu'l- Kari Şerhi Buhari*, Beyrut, t.y. VIII, s. 243.
- el-Aclunî, İsmail b. Muhammed Abdu'l-Hadr, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut, 1979. Ali Aydın,
- el-Âlusî, Mahmut, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesani*, Daru'l-Fikr, Beyrut ty.
- el-Beydâvî, Nasruddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer, *Envaru't -Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, Dâr-u İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, ty.
- el-Curcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Beyrut ty. Ebu Davut, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, (Tah. Muhammed Muhyeddin), Buyrut, try.
- el-Ferahidî, Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Beyrut ty.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, er-Risale Matbaası, Beyrut 2005.
- el-Heysemi, Nuruddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid*, Lübnan, 1967.
- ELMALILI, Muhamed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınları, İstanbul 1973.
- el-Mevdûdî, Seyyid Ebû'l A'la, (v. 1979), *Tefhîmu'l Kur'an*, I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul 1987.
- el-Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî, el neysaburi, el-Câmiu's-Sahîh, Kahire, 1955.
- en-Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *sünen*, Beyrut, 1992.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, (v. 701/1312), *Tefsîru'n-Nesefî* (el- Medârik), I-VI, Beyrut ty.
- er-Râğîb, el-İsfehânî, Huseyn b. Muhammed, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, (thk. Safvân Adnân Dâvûdî,) Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1992.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihi'l-Ğayb, et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali *Saffetu't-Tefâsîr*, Dersaadet, İstanbul 1986, I, 86.
- es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman, *el-Hasaisu'l-Kubra*, Kahire, thy.
- et-Taberî, Muhammad bin Cerir, bin Yezid Ebu Cafer, et-Tarihu'l-Kebir, Mısır, 1326.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul

- ‘Ûde, Halil Ebû ‘Ûde, *et-Tatavvuru’d-Dilâlî beyne Luğati’ş-Şi’ri’l-Câhilî ve Luğati’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Mektebetu’l-Menâr, Ürdün 1985, s. 211.
- ez-Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza Hüseyin, (v. 1205/1790), *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Dar-u Sâdır, Beyrut 1386/1966.
- ez-Zehebî, Şemsuddîn, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyer-u ‘Elami’l-Nubelâ*, (thk. Şuayb el-Arnâvutî başkanlığında heyet)Muessesetu’r- Risâle, 1985.
- ez-Zemahşerî, Ömer, *el-Keşşâf*, Mektebetu’l-Ubaykan, Riyad, 1998.
- İbn Deybe, Vecuhiddin Abdurrahman, *Teysiru’l-Vusul*, (Çev. Ve Açıklayan, İbrahim Canan, Kutubu’s-Sitte ve Muhtasarı Terceme ve Şerhi), Ankara, 1989.
- İbn Fârîs, Ebû’l-Huseyn Ahmed, *Mu’cemu Mekayis fi’l-Luğa*, Beyrut ty.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdu’l-Melik, (v. 213-218/833-838), *es-Siretu’n- Nebeviyye*, I-IV, (Thk. Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî), Kahire 1955.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû’l-Fida İsmail, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l- Azîm*, Kahire ty. el-Bidaye ve’n-Nihâye, (Thk. Ahmed Ebu Mülhim ve arkadaşları), Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut ty.
- İbn Manzur, Ebi’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, (v. 711/1311), *Lisanu’l- Arab*, I-XV, Dâr-u Sâdr, Beyrut ty.
- İslam Yönetiminin Temeli Şura*, “İslamda Şuranın Manası” Mad. İstanbul, 1992.
- İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 1991.
- ‘İzzuddîn, İbn Esîr Ebi’l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi’t-Târih*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1979, c. II, s. 306.
- İZUTSU, Toshihiko, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 1991.
- KÜÇÜK, Raşit, *İslami Yönetimin Temeli Şura*, Vefa Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Mahmut Esat, *Tarihi Dini İslam*, (Çev. Ahmet Lütfi Kazancı, Osman Kazancı), 1983, s.119.
- ÖZDEMİR, Veysel, (2014). *Tirmizî ve el-İlelî’l-Kebîr’inin İlel İlmindeki Yerine Genel Bir Bakış*, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2Winter2014, p.1175-1195, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6131>, ANKARA-TURKEY
- Seyyid Kutup, Fi Zilali’l-Kur’ân, Daru’ş-Şurûk, Kahire1985.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

BOZ, H., Kur’an’da Sosyal İşlev Açısından Zekât, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/6 Spring 2015, p. 357-370, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8211>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/6 Spring 2015

